

A MAGYAR BESZÉD
beszédakusztika, beszédtechnológia, beszédinformációs rendszerek
Szrkesztette: Németh Géza, Olasz Gábor
Áttekintő szerkesztő: Gordos Géza
 Akadémiai Kiadó
KIKNEK SZÓLNA A KÖNYV?

A könyv a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Távközlési és Médiainformatikai Tanszék Beszédtechnológiai és akusztikai laboratóriumainak kutatásai és fejlesztései köré épül, egyúttal kitekint a nemzetközi beszédkutatásra is (170 számozott fejezetet tartalmaz). Felöleli a beszéd fiziológiai, fonetikai, akusztikai és jelfeldolgozás témaköreit és a magyar beszéd jellemzőit mutatja be. A beszédtechnológiával foglalkozó rész bemutatja a beszéd számítógépes feldolgozásának minden területét (gépi felismerés és szintézis, tömörítés, beszédmódosítás, általános jelfeldolgozás. A beszédtechnológia gyakorlati alkalmazásaiból mindent bemutat, amit eddig elértek a kutatók, fejlesztők a távközlési alkalmazásoktól az egészségügyi fejlesztéseken keresztül a vakokat kiszolgáló rendszerekig.

A Magyar beszédet ilyen aspektusból tárgyaló könyv még nem jelent meg, tehát hiányt pótol.

Igénylik az egyetemek, főiskolák, valamint minden olyan oktatási hely, ahol informatikusokat képeznek. Jó támogatást adhat távközlési fejlesztőknek és döntéshozóknak, a beszédtechnológiai fejlesztések szakembereinek, új, multimédiás távközlési szolgáltatások tervezőinek.

Azonban ennél szélesebb rétegnek szeretnénk ajánlani. Segítheti a humán területek oktatását is (fonetika, beszédelemzés, nyelvészet és a beszéd kapcsolata, beszédpszichológia, egészségügyi betegségmegelőzés, tájékoztatás). Ajánljuk továbbá a középiskolások felső tagozatának is, valamint mindenkinek, akit érdekel a témakör (pl. fizikusok, nyelvészek, rádiósok, televíziósok, filmesek, tudományos media szakemberei). Nem folyamatos olvasmánynak szánjuk, hanem lexikon szerű kézikönyvnek. Átfogó tartalma miatt hasznos információkat találhatnak a fenti szakmák művelői, a mérnököktől a bölcsészekig.

A könyv másik célja megmutatni és rögzíteni a magyar beszéd akusztikai szerkezeti képét a 21. század elején, ismertetni a beszédtechnológia, mint új, interdiszciplináris tudományág eddig elért eredményeit, problémaköreit és alkalmazásait, főleg hazai vonatkozásban.

Szakszójegyzék segíti az olvasót a könyv végén. A könyvhöz rendelt honlap pedig sok olyan adatot tartalmaz, amit a könyvben a terjedelem korlátozottsága miatt nem lehet elhelyezni.

A 21. század új iparága a beszédtechnológia. Ez a könyv az első szisztematikus összefoglalás magyar nyelven a magyar beszédre vonatkozóan ebben az aspektusban.

További felvilágosítás: Olasz Gábor (olaszy@tmit.bme.hu), 463-3883.

Tartalomjegyzék

Előszó	xv
Szerkesztők – szerzők	xix
Rövidítések jegyzéke	xxv
EMBER, NYELV, BESZÉD	
1. A beszéd és az információs társadalom	3
2. A beszéd komplex szerkezete	9
2.1. A beszéd körfolyamata, az emberi dialógus	10
2.2. A nyelvi tudás szintjei	12
2.3. Beszédformák	13
2.3.1. Spontán beszéd	14
2.3.2. Felolvasásos beszéd	17
3. Fiziológiai, fizikai alapok	19
3.1. A beszédképzés folyamata	19
3.1.1. Gégeszintű hangképzés	20
3.1.2. Az artikulációs csatorna	24
3.1.2.1. A koartikuláció	25
3.1.2.2. A gégeműködés és az artikulációs csatorna viszonya	26
3.2. A hallási folyamat	27
3.2.1. A fül szerkezete	28
3.2.2. Jelfeldolgozás a hallórendszerben	31
3.3. A beszéd fizikai jellemzése	38
3.3.1. A rezgőmozgás, a hang keletkezése	39
3.3.2. A hang terjedése a levegőben	40

3.3.3.	Kényszerrezgés, rezonancia	44
3.3.4.	Összetett rezgések	45
3.3.5.	A beszédjel elemzése	48
3.3.5.1.	Formáns, zörejjóc	50
3.4.	Pszichofizikai tényezők	56
3.4.1.	Hangosságérzékelés	58
3.4.1.1.	Tisztahangok hangosságérzékelése	59
3.4.1.2.	Összetett hangok hangosságérzékelése	61
3.4.1.3.	Hangosság és időtartam	64
3.4.2.	Hangmagasság-érzékelés	65
3.4.2.1.	Hangmagasságskálák	65
3.4.2.2.	Tisztahangok hangmagasságérzete	67
3.4.2.3.	Komplex hangok hangmagassága, virtuális hangmagasság ..	69
3.5.	Fizikai-nyelvi megfeleltetések	70
4.	A beszéd és az írás kapcsolata	73
4.1.	Írásrendszerek	73
4.2.	Hangjelölések	77
4.3.	Tagolási különbözőségek	79
4.4.	Az írott szöveg és a hangalak kapcsolata	81
4.5.	Hang- és szóhatárok kijelölése a beszéd hullámformáján	83
4.6.	Magyar hang-, betű- és szóstatistika	86
4.6.1.	Betűstatistika a hangalak figyelembevételével	86
4.6.2.	A magyar szavak eloszlásai	91
A BESZÉD SZERKEZETI ELEMZÉSE		
5.	A beszéd szegmentális szerkezete	95
5.1.	A magyar beszédhangok	99
5.1.1.	A beszédhangok osztályozása	99
5.1.1.1.	A beszédhangok specifikus időtartamai	101
5.1.1.2.	A beszédhangok specifikus intenzitásai, hangzósság	104
5.1.2.	A magyar magánhangzók	106
5.1.2.1.	A magyar magánhangzók időtartamadatai	113
5.1.3.	A magyar mássalhangzók	115
5.1.3.1.	Zöngés zárhangok	117
5.1.3.2.	Zöngétlen zárhangok	118
5.1.3.3.	Zöngés réshangok	120
5.1.3.4.	Zöngétlen réshangok	121
5.1.3.5.	Zöngés zár-rés hangok	123
5.1.3.6.	Zöngétlen zár-rés hangok	124

5.1.3.7. Közelítő hangok	124
5.1.3.8. Pergőhang	126
5.1.3.9. Nazális hangok	127
5.2. A hangkapcsolódások típusai és szerkezeti sajátosságai	129
5.2.1. Magánhangzó-magánhangzó kapcsolódások	132
5.2.1.1. A hiátustöltés jelensége	135
5.2.2. Mássalhangzó-magánhangzó-mássalhangzó kapcsolódások	138
5.2.3. Mássalhangzó-mássalhangzó kapcsolódások	141
5.2.3.1. Kettős mássalhangzó-kapcsolódások	142
5.2.3.2. Három elemű mássalhangzó-kapcsolatok	161
5.2.3.3. Négyelemű mássalhangzó-kapcsolatok	162
5.2.3.4. A koartikulációs néma fázis jelensége	163
5.3. Szegmentális jelenségek a gége szintjén	165
5.3.1. Mikrointonáció	165
5.3.2. Irreguláris zöngéképzés, glottalizáció, rekedtség	166
5.3.3. Suttogás	169
6. A beszéd szuprasegmentális szerkezete	171
6.1. A beszéddallam	173
6.1.1. A mondatdallamok kapcsolódási rendszere	176
6.1.2. A kijelentés dallamszerkezetei	178
6.1.3. A kérdésformák dallamai	180
6.1.3.1. A kiegészítendő kérdés	180
6.1.3.2. Eldöntendő kérdések	184
6.1.3.3. Ellenőrző kérdés	188
6.1.3.4. Választó kérdések	189
6.1.3.5. Befejezetlen kérdések	189
6.1.4. Más modalitások dallamformái	190
6.1.4.1. A felszólítás dallama	190
6.1.4.2. A figyelmeztetés dallama	191
6.1.4.3. Az óhajtás dallamformája	191
6.2. A hangsúlyozás	192
6.3. Hangintenzitás mondatkeretben	197
6.4. Időszerkezeti tényezők	199
6.4.1. Artikulációs sebesség	200
6.4.2. Beszédtempó	201
6.4.3. Szünetek	201
6.4.4. Ritmus	203
6.5. A hangszínezet	205

BESZÉDTECHNOLÓGIA

7. A beszédtechnológia tudománya	209
7.1. A beszéd számítógépes feldolgozása	209
7.1.1. Mintavételezés, kvantálás, visszaállítás	210
7.1.1.1. Mintavételezés	211
7.1.1.2. Kvantálás	215
7.1.2. Spektrális tulajdonságok meghatározása	220
7.1.2.1. Fourier-sor	221
7.1.2.2. Fourier-transzformáció	222
7.1.2.3. Teljesítménysűrűség-függvény	224
7.1.2.4. Ablakoló függvények	226
7.1.2.5. Idő- és frekvenciabeli felbontás	229
7.1.3. Zöngés-zöngétlen detekció	230
7.1.4. Jelfeldolgozás prozódiai módosításokhoz	233
7.1.4.1. Fonetikai alapú prozódiamódosítás	238
7.1.5. Kepsztrum	239
7.1.6. MFCC-paraméterek	240
7.1.7. Rejtett Markov-modellek	242
7.2. A beszéd tömörítése és átvitele	244
7.2.1. Kódolási alapelvek	245
7.2.1.1. A hullámforma kódolás	245
7.2.1.2. Parametrikus kódolás	245
7.2.1.3. Hibrid kódolás	246
7.2.2. Adaptív differenciális, predikciós kódoló	247
7.2.3. Nyílt hurkú predikciós kódoló	250
7.2.4. Zárt hurkú predikciós kódoló	255
8. Adatbázisok a beszédtechnológia szolgálatában	261
8.1. Tanító adatbázisok gépi beszédfelismeréshez	268
8.1.1. Tanító adatbázisok a nyelvi tartalom gépi felismeréséhez	271
8.1.1.1. Beszédatadatbázisok az akusztikai-fonetikai modell betanításához	272
8.1.1.2. Szövegadatbázisok a nyelvi modell betanításához	280
8.2. Beszédből készített elemzési adatbázisok beszéd-szintézishez	283
8.2.1. Hangelemzési adatbázisok felolvasásához	284
8.2.1.1. Jó minőségű számfelolvasó hangelemzési adatbázisának tervezése	286
8.2.2. Logatom alapú, diád, triád hangelemzési adatbázisok felolvasásához	292
8.2.2.1. Diád hangelemzési adatbázis	292
8.2.2.2. Triád a hangelemzési adatbázisban	299
8.2.3. Nagyméretű beszédatadatbázisok szövegfelolvasókhoz	300
8.2.3.1. A szintézis fő építőelemei	302
8.2.3.2. A beszédatadatbázis címkézése	305

8.3.	Kiejtésikivétel-szótárak	310
8.4.	Oktatási, kutatási célú internetes adatbázisok	315
8.4.1.	A magyar hangkapcsolódások akusztikai bemutatása szavakban	315
8.4.2.	Mondatfajták beszédadatbázis	319
8.4.3.	Elektronikus kiejtési szótár IPA-jelekkel és hangidőtartamokkal	321
8.4.4.	A magyar formánsadatbázis	325
8.5.	Spontánbeszéd-adatbázisok	331
9.	A beszéd gépi észlelése és felismerése	333
9.1.	Gépi beszédészlelési feladatok	335
9.1.1.	A gépi beszéd felismerők osztályozása	336
9.2.	A beszéd gépi felismerésének alapjai	338
9.3.	Lényegkiemelési eljárások	340
9.3.1.	Normálás	342
9.3.2.	A tulajdonságvektorok előállítás	343
9.4.	Mintaillesztési eljárások	344
9.4.1.	Sablonbázisú mintaillesztés	344
9.4.1.1.	A dinamikus idővetemítés	346
9.4.2.	Statisztikai mintaillesztési módszerek	348
9.5.	A beszéd-szöveg átalakítás alapjai	351
9.5.1.	A beszéd felismerési feladat matematikai megfogalmazása	351
9.5.2.	Beszéd felismerés rejtett Markov-moddal	352
9.5.3.	Beszédhangalapú folyamatos beszéd felismerés	358
9.5.3.1.	Kontextusérzékeny beszédhangmodellek	360
9.5.3.2.	Mintaillesztési példa a Viterbi-algoritmus használatára	362
9.6.	A beszéd-szöveg átalakítás alapvető tudásforrásai	363
9.6.1.	Az akusztikai modellek betanítása	364
9.6.2.	A nyelvi modell készítése	368
9.6.2.1.	Statisztikai N-gram modellek	369
9.6.2.2.	Környezetfüggetlen nyelvtanok	371
9.7.	Zajtűrő beszéd felismerés	374
9.7.1.	Az átviteli csatorna hatását kompenzáló normalizációs eljárások	376
9.7.2.	Zajszűrő eljárások	377
9.7.3.	A beszélő személytől származó zajok kezelése	379
9.7.4.	Beszéd-nem beszéd detektálás	380
9.8.	Beszélő adaptáció	381
9.8.1.	Az artikulációs csatorna normalizálása	382
9.8.2.	Akusztikai adaptáció	382
9.8.2.1.	Akusztikai adaptáció lineáris transzformációval	383
9.8.2.2.	Maximum a posteriori adaptáció	384
9.8.3.	Nyelvi adaptáció	385

9.9.	A prozódia szerepe a beszédfelismerésben	386
9.10.	Beszélőfelismerés	388
9.11.	Érzelemfelismerés	391
9.12.	Beszédfelismerés támogatása multimodális paraméterekkel	401
9.12.1.	A vizuális lényegkiemelés	401
9.12.2.	A vizuális és akusztikai modalitás integrálása	405
9.13.	Beszédfelismerők minősítése	406
10.	A beszéd gépi előállítása	409
10.1.	Kempelentől napjainkig	413
10.2.	Kötött szótáras beszéd szintetizátorok	419
10.2.1.	Hangminőségi skála	421
10.2.2.	Tervezési tanácsok a jó hangminőség elérésére	422
10.2.3.	A kötött szótáras rendszerek tervezési folyamata	423
10.2.4.	Fonetikai elvű modell szám-, dátum-, időpont-, pénzüsszeg- felolvasáshoz	425
10.3.	Automatikus szövegfelolvasás	427
10.3.1.	A beszéd modellezése szintézishez	428
10.3.1.1.	Hangsúlymeghatározás a szöveg alapján	428
10.3.1.2.	Az alapfrekvencia-változásának szabály alapú modellezése .	440
10.3.1.3.	A beszéd dallam változatosságának statisztikai modellezése .	443
10.3.1.4.	A beszéd időszerkezetének szabály alapú modellezése	447
10.3.1.5.	Komplex prozódiai modell	453
10.3.1.6.	Beszélő fej modellezése	456
10.3.1.7.	Érzelmi töltetű beszéd modellezése	464
10.3.2.	Az ortografikus magyar szöveg fonetikai átírásának gépi mód- szere	465
10.3.2.1.	A fonetikai átírás során kezelendő nyelvi jelenségek	465
10.3.2.2.	Eljárások a fonetikai átírás megállapítására	470
10.3.2.3.	Fonetikai átíró magyar nyelvre	478
10.3.3.	Ékezetek gépi helyreállítása	483
10.3.3.1.	Ékezetesítő eljárások.	484
10.3.4.	A gépi szövegfelolvasók általános, elvi felépítése	486
10.3.5.	Formánsszintézis	489
10.3.5.1.	A MultiVox formánsszintetizátor szövegfelolvasáshoz	492
10.3.6.	Diád, triád hullámformák összefűzésén alapuló technológia ...	495
10.3.6.1.	A ProfiVox több hangú, szövegfelolvasó és fejlesztői rendszere	497
10.3.7.	Elemkiválasztás-alapú szövegfelolvasó	503
10.3.8.	A rejtett Markov-modell alapuló gépi szövegfelolvasás	510
10.3.9.	Érzelmes szövegfelolvasás	516
10.4.	Beszéd szintetizátorok minősítése, szabványosítási javaslatok	517

BESZÉDTECHNOLÓGIAI ALKALMAZÁSOK

11. Beszédinformációs rendszerek	523
11.1. A beszédinformációs rendszerek fő építőelemei	523
11.2. Emberi–gépi dialógus	525
11.3. A dialógus tervezése	526
11.4. Az akusztikai arculat	530
11.4.1. Az akusztikai arculat áttekintése	531
11.4.2. Infokommunikációs szolgáltatások és az akusztikai arculat	533
11.4.2.1. Az akusztikai arculat összetevői infokommunikációs szol- gáltatásokban	533
11.4.3. Az akusztikai arculatot meghatározó néhány szolgáltatás vizs- gálata	535
12. Példák a beszédtechnológia felhasználásának területeiről	539
12.1. Beszédtömörítési megoldások a gyakorlatban	539
12.1.1. Kódoló ajánlások	541
12.1.2. A kódolók fejlődése	543
12.2. Gépi beszédminősítés távközlési rendszerekben	545
12.2.1. Hanganyag gyűjtése	545
12.2.2. Szubjektív beszédminősítés	545
12.2.3. Objektív beszédminősítő eljárások áttekintése	548
12.2.3.1. Az objektív minősítő eljárás lépései	549
12.2.3.2. Az objektív minősítő eljárások értékelése	550
12.3. Telefonos és mobilos alkalmazások	553
12.3.1. Telefonról elérhető e-levél felolvasó	553
12.3.2. SMS-felolvasó vezetékes telefonra	555
12.3.3. Mobiltelefonba épített SMS-felolvasó	558
12.3.4. Automatikus szám szerinti tudakozó	559
12.3.5. Gyógyszervonal, automatikus telefonos információs rendszer ..	561
12.3.6. Automatikus, mobiltelefonos, helyfüggő kereső szolgáltatás ...	564
12.3.7. Automatikus áru- és árlista-felolvasó	567
12.3.8. Beszéddel vezérelt automatikus telefonközpontok	571
12.4. Internetes alkalmazások	572
12.4.1. Időjárás-előrejelzés írott szöveges és hangos modalitással	573
12.4.2. Híradókereső – internetes hang-videókeresés kulcsszavak alap- ján	574
12.4.3. Szövegfelolvasás a webfordítás színesítésére	576
12.5. Közlekedési alkalmazások	576
12.5.1. Vasútállomási utastájékoztató	577
12.6. Diktálórendszerek	577

12.6.1. Leletező beszédfelismerő	578
12.7. Beszédtechnológia a vakok és gyengénlátók szolgálatában	580
12.7.1. Képernyőolvasás	581
12.7.2. Dramatizáló	584
12.7.3. Hangoskönyvek	585
12.7.4. Beszélő bankautomaták	588
12.7.5. Navi-Speech beszélő navigátor látássérült gyalogosoknak	588
12.8. Hallássérültek segítése beszédtechnológiával	593
12.9. Beszédtanítás és beszédtechnológia	602
12.9.1. Beszédoktató varázsdoboz	605
12.9.1.1. Adatbázisok és modellezés	608
12.9.1.2. Beszédoktatói módszertan a használathoz	616
12.10. Beszédkommunikátor beszédsérültek segítésére	619
12.11. Hallásmérés szintetikus beszéddel	622
12.11.1. A Mondom-2000 beszédhallást ellenőrző eljárás	623
13. Interfészek, szabványok, honlapok, programok	629
13.1. VXML	629
13.1.1. VoiceXML alkalmazásfejlesztés	630
13.1.2. VoiceXML alapú alkalmazások	632
13.2. Programozói interfész beszédtechnológiai alkalmazásokhoz (SAPI)	633
13.2.1. Microsoft Speech API	636
13.2.2. Java Speech API	638
13.3. MRCP	639
13.4. Intelligens beszédhang-időtartam mérő	641
13.5. Glottalizáló program	645
13.6. A könyvben szereplő honlapok beszédkutatáshoz, oktatáshoz, fejlesztésekhez, döntéshozatalhoz	648
14. A beszédtechnológia jövője	651
FÜGGELEK	
A. Hangkapcsolatok	655
A.1. CC hangkapcsolatok	655
A.2. CCC hangkapcsolatok	658
A.3. CCCC hangkapcsolatok	663
A.4. CVC hangkapcsolatok spektrogramjai	664
Hivatkozások	673

Tartalomjegyzék

---

xiii

Tárgymutató..... 691